

Vývoj zatopených obcí od poloviny 15. do poloviny 19. století

BOHUMÍR SMUTNÝ

Klíčová slova: přehled majitelů Bítova, Kníniček a Mušova — polovina 15. až polovina 19. století — zastaralé formy hospodaření v zemědělství

SOUHRN

Období se zabývá dlouhým vývojovým obdobím, které prodělaly později zatopené obce v souladu s vývojem moravského venkova od doby raného novověku do počátků formování občanské společnosti, život obyvatel ovlivňovalo nevolnictví, poddanství, robotní práce a vrchnostenská správa majitelů panství. Pěstování obilí a chov dobytka byly založeny na málo výkonné zemědělské produkci, kde se uplatňoval již zastaralý trojpolní systém, dostatečné hnojení půdy nemohlo být uskutečněno pro malé ustájení dobytka.

ÚVOD

Během čtyř století prodělaly později zatopené obce dlouhé vývojové období srovnatelné s celkovým vývojem moravského venkova od doby raného novověku, kde se střídaly jednotlivé epochy modifikované politickými, hospodářskými a kulturními obměnami. Po stránce politické a správní zde byla uplatňována patrimoniální správa, nevolnictví až do josefínských reforem s tíživou robotou pro vrchnost a současně poddanství. Základem hospodaření zde bylo feudální vlastnictví půdy a s tím spojené zemědělství, založené na konzervativních výrobních postupech, které bylo nutno změnit. Život poddaného se odehrával v rámci vesnice a panství, dále než do sousední vesnice nebo na sousední panství se poddaný obvykle nedostal. Nejvyšším nadřízeným byla vrchnost zastupovaná vrchnostenskými úředníky v zámecké kanceláři, kam se poddaný mohl dostat jen výjimečně, neboť prostředníkem styku s vrchností byl rychtář. Styk s majitelem prostřednictvím úředníků se každoročně odehrával při výběru naturálních a peněžních dávek určených urbářem, a to ve dvou termínech, připadajících na svátek sv. Jiří a sv. Havla. Feudální velkostatek na vrchnostenské půdě (tzv. dominikál) se již nespolehl na málo produktivní práci poddaných při robotě a na jejich dávky, ale začal podnikat ve vlastní režii tam, kde to bylo ekonomicky výhodné v dodávkách potravin a surovin i mimo vlastní panství. Pro jižní Moravu to byla např. produkce ryb a ovčí vlny, stejně jako obilí pro vzdálené trhy. Rušivým momentem v životě venkova i měst byly válečné konflikty, k nimž došlo v tomto období, zejména zničující důsledky třicetileté války, dále vpád Prusů a Sasů na Moravu v polovině 18. století a napoleonské války se dvěma invazemi armády napoleonské Francie na jižní Moravu. Nebyl to jen vpád nepřítel na území a jeho přímé násilí, ale také průtahy vojsk, placení kontribuce, což vše vedlo v době třicetileté války ke sblížení obyvatel z jejich gruntů. Dosud neměnné poměry na venkově se začaly měnit až od poloviny 18. století v souvislosti s reformami panovníků Marie Terezie a Josefa II., které podstatně zasáhly do života poddaných nejen zrušením nevolnictví a úpravou robotních povinností státem, ale stejně také úpravou náboženských poměrů tolerancí jiného náboženského vyznání. S ohledem na zrušení některých klášterů byla

upravena struktura far a škol s povinnou školní docházkou. Stát začal více zasahovat do poměrů na venkově po stránce správní, soudní a hospodářské. Pokrok a změny v tradiční zemědělské výrobě se však ještě v 1. polovině 19. století těžce prosazovaly a prostor pro ně se otevřel až po revoluci roku 1848.

BÍTOV

Bítov, nejprve ves a potom městečko nad soutokem Dyje se Želetavkou, sídlo stejnojmenného panství ve Znojemském kraji, vyrostlo pod zeměpanským hradem, uvedeným v pramenech poprvé k roku 1046, hodnověrnější pramen uvádí bítovskou provincii k roku 1185. Hrad byl často zastavován králem jako léno, od roku 1498 zde vládl rod Lichtenburků až do roku 1576, kdy byl prodán s panstvím Volfu Štrejnovi ze Švarcnavy, roku 1617 byl prodán Fridrichu Jankovskému z Vlašimi [1]. Městečko pod hradem se poprvé připomíná k roku 1498, kdy je zde uváděna také fara a kostel sv. Václava na levém břehu Želetavky. Dědictvím získal hrad s panstvím roku 1734 rod Daunů a vlastnil tento majetek až do roku 1849. Škola je zde uváděna poprvé k roku 1657 [2].

Klimatické podmínky zde byly vzhledem k vyšší poloze uváděny jako drsné a studené. Největší zásahy do struktury osídlení a hospodaření přinesla třicetiletá válka, kdy řada usedlostí a panství zpusťla a musela být osazena později novými usedlíky, neboť jen z osazených gruntů bylo možno získat peníze do pokladny vrchnosti. Soupis půdy za účelem zdanění z roku 1671 (lánový rejstřík) uvádí zde 21 osedlých, zvláštní usedlostí byl mlýn [3]. Podle Tereziánského katastru se hospodařilo na orné půdě a lukách, obvyklá potažní i pěší robotna na panském byla po tři dny v týdnu podle velikosti poddanské usedlosti (rustikál) [4]. Spolehlivé údaje jsou již obsaženy v záznamech stabilního katastru ze 40. let 19. století. V roce 1843 zde žilo 393 obyvatel v 56 domech. Hlavním zaměstnáním obyvatel bylo zemědělství, provozované tradičním neproduktivním trojpolním systémem (úhor, ozim, jař), překážkou zde byl kopcovitý terén. Někteří obyvatelé vedle zemědělství provozovali také řemesla (švec, krejčí, kovář). Choval se zde obvyklý hovězí a jiný dobytek, koně měla jen vrchnost, stejně také stádo zušlechtěných ovcí chovaných pro jemnou vlnu na prodej. Voda Želetavky byla využívána dvěma moučnými mlýny, z nichž Dvorní mlýn na úpatí hradu patřil vrchnosti, druhý zvaný Malý měl největší sedlák. Obě části obce podél řeky spojoval dřevěný most. Jarní záplavy škodily přilehlým pozemkům. Největší plochu katastru tvořily lesy patřící vrchnosti, Bítov spojovala s okolním světem okresní komerční silnice vedoucí k hradu, jinak zde byly jen špatně udržované spojovací cesty, sjížděné jen za sucha. Místem pro týdenní trhy bylo město Jemnice. V polovině 19. století byl zde uváděn vrchnostenský pivovar a palírna, dále potašárna a cihelna, výrobky šly do okolí, potaš byla prodávána do Brna a Znojma [5].

s mostem ve sjízdném stavu s výběrem mýta. Nejbližším tržním místem bylo městečko Dolní Věstonice s týdenními trhy. V hospodaření s půdou byl zachován trojpolní systém hospodaření, slabě se hnojilo a mělce oralo, jako jinde zde byly překážkou staré zakořeněné zvyky a malá zemědělská osvěta. Přebytky výpěstků, zejména obilí, byly uplatňovány na trzích [15].

Jak možno zjistit z uvedených údajů po čtyři staletí, středobodem každého z výše uvedených katastrů byla řeka, která svým tokem a výškou hladiny po celý rok ovlivňovala život obyvatel a jejich možnosti obživy. Ve všech případech uvedené řeky Dyje a Svratka s přítoky sice způsobovaly povodně a záplavy, na druhé straně ale poskytovaly užitkovou vodu, roztáčely kola mlýnů a pil a poskytovaly možnosti rybolovu. Při srovnání způsobu hospodaření se různil způsob obdělávání půdy Bítova v údolí řeky Dyje a Kníniček v údolí řeky Svratky na jedné straně a Mušova na Dyji v nižinaté oblasti na straně druhé, kde již byly příznivější půdní a klimatické podmínky pro zemědělství, takže výnosy pěstovaných kultur byly lukrativnější. Lepším možností také odpovídaly používané nástroje v zemědělství. Rovněž zaměstnání obyvatel se poněkud lišilo, i když převážná většina pracovala v zemědělství, u Kníniček je možno zjistit, že část obyvatel nevládnících půdu nalézala práci v brněnských továrních podnicích již před polovinou 19. století.

Literatura

[1] DRÍMAL, J. a ŠTARHA, I. (eds.) *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*. Brno, 1979, s. 346.

[2] HOSÁK, L. *Historický místopis Země moravskoslezské*. Praha, 1938, s. 176–178.

[3] MATĚJEK, F. *Lánové rejstříky Jihlavského a Znojemského kraje 1671–1678*. Praha, 1983, s. 46–47.

[4] RADIMSKÝ, J. a TRANTÍREK, M. *Tereziánský katastr moravský*. Praha, 1962, s. 133, 291.

[5] Moravský zemský archiv v Brně, D 8, sign. 1076.

[6] HOSÁK, L., c. d., s. 226–228; ZŘÍDKAVESELÝ, F. *Kníničky, Dějiny obce 1406–2006*, s. 5–23.

[7] MATĚJEK, F. *Lánové rejstříky Brněnského kraje z let 1673–1675*. Praha, 1981, s. 91–92.

[8] RADIMSKÝ, J. a TRANTÍREK, M. c. d., s. 291.

[9] MZA v Brně, D 8, sign. 1433.

[10] HOSÁK, c. d., s. 246–248; DRÍMAL, J. a ŠTARHA, I. c. d., s. 136.

[11] NEKUDA, V. a kol. (eds) *Břeclavsko*. Brno, 1969, s. 511–514.

[12] MATĚJEK, F. *Lánové rejstříky Brněnského kraje*, c. d., s. 59–61.

[13] RADIMSKÝ, J. a TRANTÍREK, M. c. d., s. 67, 238.

[14] MZA v Brně, D 8, sign. 1606.

[15] KORDIOVSKÝ, E. (eds.) *Mušov 1276–2000*. Znojmo, 2000.

DEVELOPMENT OF FLOODED MUNICIPALITIES FROM MID-15TH TO MID-19TH CENTURY

SMUTNY, B.

Moravian Regional Archive in Brno

Keywords: overview of the owners of Bítov, Kníničky and Mušov – mid-15th to mid-19th century – obsolete forms of farming in agriculture

The period deals with the long development period, which later flooded the municipalities in accordance with the development of the Moravian countryside from the early modern period to the beginnings of the formation of civil society, the life of the inhabitants influenced the serfdom, the subservience, the robot work and the supremacy of the owners of the estate. Growing grain and livestock farming was based on low-performing agricultural production, with an already obsolete three field system, sufficient soil fertilization could not be done for small cattle housing.

Autor

doc. PhDr. Bohumír Smutný, Dr.

✉ smutny@mza.cz

Moravský zemský archiv v Brně

Příspěvek prošel lektorským řízením.